

ÖZ

Yazar	: Atilla ARABACI
Üniversite	: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
Anabilim Dalı	: Türkoloji
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: xvii+170 sayfa
Mezuniyet Tarihi	:
Tez Danışmanı	: Dr. Ulanbek ALİMOV

KÖROĞLU DESTANI'NDA “SEYİSLİK, SINÇILIK, SAYAPKERLİK” ve GÜNÜMÜZ KIRGIZİSTAN'INDAKİ UYGULAMALARI

Dünya'nın var oluşundan itibaren toplumların oluşturduğu medeniyetlerin ve kültürlerin devamında, yayılmasında; ekonomik, sosyal, politik açılardan gelişmesinde birçok unsur etkili olmuştur. Bu unsurlardan biri de hayvanlardır. Dünya üzerinde yaşayan toplumların birçoğu bazı hayvanlara çok fazla değer vermişler, onlara özel anlamlar yükleyerek onları kutsal birer varlığa dönüştürmüşlerdir. Dünya üzerindeki en eski medeniyet ve kültürlerden birini oluşturan Türk topluluklarında da birçok hayvan değerli görülmüştür. Bu hayvanların içinde en değerli olanı hiç şüphesiz “at”tır. Türk toplulukları içinde at üzerine ve atın geçtiği birçok efsane, destan, atasözü, deyim kısacası anonim halk anlatıları; yazar ve şairler tarafından kaleme alınmış manzum ve mensur eserler bulunmaktadır. Bu eserlerden biri olan ve Orta Asya'nın bozkırlarından Anadolu'nun yeşilliklerine, Sibiry'a'nın karlı dağlarından güneyin çöllerine kadar çok geniş bir coğrafyada anlatılagelen Köroğlu Destanı; ortak kültürü paylaşan, bir ağacın dallarını oluşturan birçok akraba ve komşu toplum arasında yüzyıllardan beri dilden dile dolaşan kimine göre bir kahramanın kimine göre de bir eşkiyanın anlatısıdır. Zengin bir yapıya sahip olan bu anlatı; içerdiği mesajlarla, yansıttığı kültürel özelliklerle, hakkında yapılan çalışmalarla edebiyat dünyasının altın sayfalarında yerini almıştır.

Bu çalışmamızda doğrudan Köroğlu Destanı üzerine bir değerlendirme yapmadan onun Anadolu, Azeri, Kazak, Kırım, Özbek, Türkmen, Uygur halkları arasında en çok anlatılan ve üzerinde bilimsel anlamda çalışılan varyantları ile Kırgız toplumu içinde dilden dile aktarılmış olan ve bu destanın epizodu sayılan Tolubay Sınçı Destanı'nı örneklem olarak destanda yer alan, kısaca at yetiştirme ve iyi attan anlama geleneği diyebileceğimiz ve folklorik bir motif olarak gördüğümüz “At taptoo” kültürü ile bu geleneğin temsilcileri olarak ifade edebileceğimiz “sınçı, sayapker, seyis”

unsurlarını inceleyip edindiğimiz bilgilerin günümüz Kırgızistan'ındaki uygulamaları hakkında tespit ve değerlendirmelerde bulunmaktadır.

Hazırladığımız çalışmanın oluşumunda kaynak taraması ve derleme çalışması olmak üzere iki yol izlenmiştir. Yaptığımız kaynak taramaları neticesince atla ilgili çeşitli alanlardaki ve Kırgızlar ile Anadolu Türklerindeki genel bilgiler tespit edilmiştir. Buna göre ele aldığımız anahtar kelimelerden biri olan “sınçılık” eski şaman kültüründeki şamanların bir nesneyi, insanı veya hayvanı sınayarak onun hakkında fikir beyan etmesi olarak tanımlanabilir. Sınçılığın Kırgız toplumu arasında bir yönden devamı olan, Farsça kökenli ve eski Kırgızcada “zayapker” diye geçen “sayapker” nitelikli kişiler; atı “at taptoo” kültürü adı verilen bir sistem içerisinde yetiştirerek onun her yönden en iyi at olmasını sağlayıp çeşitli ulusal at oyunlarında kullanılması için hazırlayan, Türkiye Türkçesinde “at bakıcısı/seysis” diye ifade ettiğimiz kişilerdir. Önceki dönemlerde yaşayan sınçılığın sadece hayvandan anlama özelliğini alarak bunu daha da sınırlandırarak sadece at konusunda ustalaşmış kişiler olarak tanımlayabileceğimiz Kırgızlardaki sayapker ile Anadolu’da yaşayan Türklerdeki seyislerin, incelediğimiz ve geleneksel özellik taşıyan “At taptoo” kültürünü uygulamalarında farklılıklar bulunmaktadır. Bu çalışma aynı zamanda bu farklılıkları tespit etmektedir.

Hazırlanan bu tez; 2012 yılının aralık ve 2013 yılının ocak aylarında; belirlediğimiz kaynak kişilerle ve onların yaşadığı bölgelerde “sınçılık, sayapkerlik, seyislik ve at taptoo kültürü”nün günümüz Kırgızistan'ındaki uygulamalarının derleme yöntemiyle tespitini yaparak modern çağın, en uzaktaki tabiatı bile etkilediği bugünlerde yok olma ihtimali olan bir geleneğin kayıt altına alınmasını, bununla beraber tespit ve değerlendirmelerimiz ile naçizane öneri niteliğindeki düşüncelerimizi içeren bir çalışmanın ürünüdür.

Anahtar Kelimeler: At, Köroğlu Destanı, Tolubay Sınçı Destanı, sınçılık, sayapkerlik, seyislik, at taptoo kültürü.

КЫСКАЧА МАЗМУНУ

- Даярдаган** : Атилла АРАБАЖЫ
- Университет** : Кыргыз-Түрк Манас университети
- Багыты** : Түркология
- Иштин Сыпаты** : Магистрдик Диссертация
- Беттердин Саны** : xvii+170 бет
- Бүтүрүү Датасы** :
- Илимий Жетекчи** : Док. Уланбек АЛИМОВ

КӨРОГЛУ ДАСТАНЫНДАГЫ “СЫНЧЫЛЫК, САЯПКЕРЛИК” жана АЗЫРКЫ КЫРГЫЗСТАНДА ПРАКТИКАДА КОЛДОНУЛУШУ

Дүйнөнүн пайда болушунан бери коомдун маданиятынын уланышына жана жайылышына; экономикалык, социалдык, саясий жактан дагы өнүгүүсүнө бир топ элементтер таасирин тийгизген. Мына ушул элементтердин бирөө дагы жаныбарлар болгон. Дүйнөдө жашап кеткен көбүнчө коомдо кээ бир жаныбарларды абдан баркташкан, айрымдарына өзгөчө маани берип, аларды ыйык жаныбар катары көрүшкөн. Дүйнөдөгү эң байыркы манаданиятка ээ болгон Түрк коомунда дагы кээ бир жаныбарларды баркталган. Бул жаныбарлардын эң барктуусу ат болгон. Түрк коомунда ат менен байланыштуу бир топ миф, дастан, макал-лакап, фразеологизм, кыскасы элдердин айткандары; жазуучу жана ырчылардын кара сөз жана ыр түрүндө жазылган чыгармалары дагы бар. Бул чыгармалардын бирөө Орто Азиянын боз талааларынан Анадолунун жашыл талаасына, Сибриянын кар баскан тоолорунан, түштүктүн чөлдөрүнө чейин камтыган “Көроглу” дастаны орток маданияты тааныткан, бир дарактын бутагындай бир топ тууган жана кошуна улуттар арасында кылымдардан бери тилден тилге өтүп келе жаткан дастан, кээ бирөөнө баатырдын кээ бирөөлөрүнө дагы каракчынын айткандары дешкен. өзүнүн көркөмдүүлүгү менен маданияттын өзгөчөлүктөрүн камтыган жана тиешелүү изилдөөнүн жыйынтыгында адабият дүйнөсүнүн алтын барактарында орун алган.

“Көроглу” дастанынын Анадолу, азербайджан, казак, крым, узбек, туркмен, уйгур элдеринин арасында эң көп эл оозундан түшпөй келген жана илимий варианттары бар. Кыргыз элинде тилден тилге өтүп келген бул дастандын Толубай сынчы эпизоду бар. анда ат таптоо жана жакшы атты тандоо салты кездешет, фольклордук мотив катары “Ат таптоо” салты менен бул салтын таанытуучулары “сынчы, саяпкер, сейис” жөнүндө изилдеп топтогон

маалыматтарыбызда азыркы күндө да кыргызстанда дагы эле эл арасында бар болгондугун тастыктайт.

Адабияттарды анализдөө жана топтоону эки түрлүү жол менен жүргүздүк. Адабияттарды жыйналган анализдөө атка тиешелүү кыргыздар менен Анадолу Түрктөрүндөгү жалпы маалыматтарды топтодук. Буга ылайык колго алган ачкыч сөздөрдөн биресү “сынчылык” эски шаман салтында бир нерсени, адамды жана жаныбарды сынап, кандай экендигин айтуу жөндөмдүүлүгү десек болот. Сынчылык кыргыз улутунда уланып, фарс тилинен келген эски кыргызчада “заяпкер” деп атаган “саяпкерлик” жөндөмү болгон кишилер, атты (“ат таптоо” салты) бир системада даярдап, аттын ар тараптан өнүгүшүн жана улуттук оюндарга атайын даярдаган кишилерди туркчө “ат бакыжысы/сейис” деп атайбыз. Мурунку доордо жашаган сынчыларды жалгыз гана жаныбарларды таанып билүү өзгөчөлүгүнө ээ болуп жана ат боюнча мыкты билген кишилер деп таанып жана Кыргыздагы саяпкер менен Анадолуда жашаган Түрктөрдөгү сейистерди изилдегенибизде, салттык өзгөчөлүкө ээ болгон “ат таптоо” салтынын айырмачылыктары табылды. Изилдөөбүздө ошол айырмачылыкты анализдеп, жыйынтыктап чыгарабыз.

Даярдалган диссертациялык иш 2012-жылдын декабрь айы менен 2013-жылдын январь айларында; Иликтеген кишилер менен алардын жашаган аймактарында “сынчылык, саяпкерлик жана ат таптоо” салтынын жана учурдагы Кыргызстандагы буга тиешелүү маалыматтарды жыйноо жолу менен аныктап азыркы учурда жоголуп кетиши мүмкүн болгон бир салтты сактап калынышы жана аныкталган жыйынтык менен жөнөкөй сунуштарыбыз жана ой-пикирлерибизди камтыган иштин түшүмү.

Ачкыч сөздөр: Ат, “Көроглу” дастаны, “Толубай сынчы” дастаны, сынчылык, саяпкерлик, сейислик, ат таптоо салты.

АБСТРАКТ

Автор	: Атилла АРАБАЖЫ
Название ВУЗа	: Кыргызско-Турецкий университет Манас
Отделение	: Тюркология
Вид диссертации	: Магистерская диссертация
Количество страниц	: xvii+170 страница
Год окончания учебы	:
Научный руководитель	: Док. Уланбек АЛИМОВ

“СЕЙИСЛИК, СЫНЧЫЛЫК, САЯПКЕРЛИК” В СКАЗАНИИ КЁРОГЛУ И ЕЁ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ И КЫРГЫЗСТАНЕ В НАСТОЯЩЕЕ ВРЕМЯ

Со времен мироздания множество элементов оказывали влияние на формирование обществом цивилизаций и культур и их распространение, а также развития их экономических, социальных, политических сторон. Одним из таких элементов являются животные. Многие общества во всем мире придавали особое значение некоторым животным, тем самым превращая их в священное существо. Тюрские народы, создавшие одну из древних культур, тоже придавали большую ценность многим животным. Одним из таких животных, без сомнения, была лошадь. Среди тюркских народов существует множество мифов, сказаний, пословиц, народных высказываний, поговорок и фразеологизмов, а также произведений в прозе и поэзии писателей и поэтов, посвященных лошади.

Одной из таких произведений, распространенной от степей Средней Азии до зеленых полей Анатолии, от снежных гор Сибири до южных пустынь, является сказание Кёроглу, связывающее народы родственными узами и на протяжении веков переходившем из уст в уста на разных языках, и носящую в себе общую культуру живущих бок о бок народностей. По мнению некоторых, это сказание героев или разбойников. Имея богатую структуру повествования, оно содержит в себе культурные особенности, и в результате соответствующих исследований, заняло достойное место в золотых страницах литературного мира.

Анализ и сбор литературы проводился двумя способами. В результате исследования литературы была собрана общая информация различного направления среди кыргызов и анатолийских турков. В соответствии с ней можно сделать вывод, что рассматриваемое ключевое слово “сынчылык” в старой шаманской культуре означает способность тестирования, определения и

распознавание свойств объекта, человека или животного. Кыргызское слово “сынчылык” происходит от персидского слова “заяпкер”, а людей, имеющих особую способность распознавания и подготовки скакунов (культура “ат таптоо”) по специальной системе, обеспечивающей всестороннее развитие для участия в национальных традиционных играх, называли “саяпкер”, что на турецком звучит как “at bakıcısı/seyis”. Выявлены отличия в культуре “ат таптоо” между кыргызами и анатолийскими турками. Эти отличия подробно рассмотрены в данном исследовании.

Данная диссертационная работа представляет собой результат исследований, проведенных с декабря 2012 года по январь 2013 года, и сбора материалов от людей, занимающихся подготовкой лошадей и включает в себя рекомендации и предложения по сохранению культуры “ат таптоо”, оказавшейся под угрозой исчезновения.

Ключевые слова: Лошадь, сказание Кёроглу, Толубай-сынчы, “сынчылык”, “саяпкерлик”, “сейислик”, культура “ат таптоо”.

ABSTRACT

Author : Atilla ARABACI
University : Kyrgyzstan-Turkey Manas University
Department : Turcology
Thesis : Thesis for Master's
Number of Page : xvii+170 page
Date of Graduation :
Supervisor : Ulanbek ALİMOV, Ph. D.

“SEYİSLİK, SINÇILIK, SAYAPKERLİK” IN EPIC OF KÖROĞLU and THEIR APPLICATIONS IN TODAY’S KYRGYZSTAN

Since the creation of the world, there have been many factors in effect for the continuity, the enlargement, and the economic, social, and political development of the civilizations and cultures that societies have formed, and animals are among these factors. Most of the people around the world have valued some of the animals so much, and they have turned them into holy creatures by attributing special meanings to them. Many animals are considered as valuable in Turkic societies, one of the oldest civilizations and cultures around the world, as well, and undoubtedly, ‘horses’ are the most valuable ones among those animals. In these Turkic societies, there are lots of legends, epics, proverbs, idioms, i.e. anonymous folk stories, as well as poems and proses on and about horses.

One of those artifacts, Epic of Köroğlu, has been recounted in a widespread area ranging from steppes of Middle Asia to the meadows of Anatolia, from the snow capped mountains of Siberia to the deserts of the south. This epic is also the story of a hero for some people and a bandit for others, which has been narrated for centuries among many neighboring and kindred societies that constitute of the branches of a tree. Having a rich structure, this epic takes its place in the golden pages of the world of letters through the messages it conveys, the cultural features it reflects and with the studies conducted on it.

Without making direct evaluation on the Epic of Köroğlu, this study takes the samples of the versions of this epic which are scientifically studied and narrated most among Anatolian, Azeri, Kazakh, Crimean, Uzbek, Turkmen, and Uyghur people as well as the Epic of Tolubay Sinçı, which is considered as an episode of the Epic of Köroğlu and has been narrated in Kyrgyz society. Moreover, this study consists of the analysis of the “at taptoo” culture, which briefly means horse raising and the tradition of being a good judge of a good horse and is also seen as a folkloric motif, and of the “sinçı, sayapker, seyis (stableman)” components, which are considered as the representatives of this tradition. In addition to this, the study incorporates the findings and the evaluation of the applications of this sampling and analysis in today’s Kyrgyzstan.

The process of this study is composed of literature review and data collection. As a result of literature review, general information about the horses in various fields and their places in Kyrgyz and Anatolian Turks have been identified. Based on this, “sınçılık”, one of the key words, can be defined as expressing an opinion on an item, a person or on an animal through testing them by the shamans in Ancient Shamanist culture. Furthermore, people qualified as “sayapker”, which means a continuation of “sınçılık” in Kyrgyz society and is seen as “zayapker” (originated from Persian) in Old Kyrgyz, are the ones who raise horses in a system called the “at taptoo” culture, make them the best horses in terms of every aspect, and prepare them to be used in horse games, and those people are called “at bakıcısı/seysis (stableman)” in Turkish. The “sayapker” in Kyrgyz, defined as the people keeping only the feature of sınçıs living in the previous periods which is the appreciation of the good animals and also restricting this feature only to being expert on horses, differs from the Turkish stablemen living in Anatolia in terms of the applications of “At taptoo” culture, which is examined in this study and has traditional features. This study also identifies those differences.

This thesis ascertains the applications of “sınçılık, sayapkerlik, seyislik and at taptoo cultures” in today’s Kyrgyzstan with designated participants and in the places they live via data collection. It aims to record a tradition which is under the threat of disappearance in today’s world where modern era affects even the farthest nature. Moreover, it consists of humbly suggestive opinions based on the findings and evaluations.

Key Words: Horses, Epic of Köroğlu, Epic of Tolubay Sınçı, “sınçılık, sayapkerlik, seyislik, at taptoo culture”